

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Komparativní analýza mluvených projevů 3 vybraných sportovních
moderátorů

A Comparative Analysis of the Spoken Language of 3 Different Sports
Commentators

Zuzana Matoušková

Vedoucí práce: PhDr. Jana Vlčková, Ph.D.

Studijní program: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: B ČJ-AJ

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Komparativní analýza mluvených projevů 3 vybraných sportovních moderátorů potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 7. 2024

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Janě Vlčkové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, pohotovou komunikaci a vstřícnost v průběhu zpracovávání této práce.

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce je provést komparativní analýzu mluvených projevů 3 vybraných sportovních moderátorů zaprvé v průběhu komentování hokejových zápasů a zadruhé projevů těchto moderátorů v situacích, kdy zápas neprobíhá a oni tedy mohou svoji pozornost věnovat čistě svému přednesu. Teoretická část práce se podrobněji zabývá tematikou spisovné výslovnosti, suprasegmentálními jevy řeči, mluveným projevem a nakonec médií obecně a Českou televizí; z těchto poznatků posléze významně čerpá praktická část. V praktické části práce jsou postupně analyzovány vybrané jevy, které byly sledovány v projevech tří moderátorů. Je zde porovnávána četnost a další kvality těchto jevů ve dvou odlišných komunikačních situacích. Práce dochází k závěru, že z hlediska ortoepie není v mluvených projevech ve zmíněných dvou typech situací zvláště významný rozdíl, zatímco z hlediska prvků suprasegmentální roviny řeči se tyto projevy do jisté míry liší.

KLÍČOVÁ SLOVA

Ortoepie, suprasegmentální jevy, média, veřejný projev

ABSTRACT

This bachelor's thesis aims to do a comparative analysis of the spoken language of 3 different sports commentators firstly during the commentary of hockey matches, and secondly during other situations when there is no match going on at the moment and the commentators can thus put all of their focus purely on their oral presentation. Theoretical part will more closely examine the topics of orthoepy, suprasegmental features of speech, spoken language and media, specifically Česká televize but also media in general. The research part of the thesis will rely on knowledge from the theoretical part. Selected phenomena that have been observed in the three commentators' speeches are analysed there. The research part focuses on the quantity and other qualities of the observed phenomena produced by the commentators during two different communicative circumstances. Conclusion of this thesis would be that the commentaries produced during the two different communicative situations don't differ that much in terms of orthoepy; they do, however, differ to a certain level in terms of suprasegmental features.

KEYWORDS

Orthoepy, suprasegmental features, the media, public speaking

Obsah

Úvod	9
1 Česká ortoepická norma	10
1.1 Kodifikace	10
1.2 Vokály	11
1.2.1 Třídění vokálů	11
1.3 Spojování vokálů	12
1.3.1 Ráz	13
1.4 Konsonanty	13
1.4.1 Třídění konsonantů	14
1.5 Spojování konsonantů	14
1.5.1 Asimilace znělosti	14
1.5.2 Asimilace artikulační	16
1.6 Odchytky ve výslovnosti vokálů a konsonantů	17
1.6.1 Odchytky v kvalitě vokálů	17
1.6.2 Odchytky v kvantitě vokálů	17
1.6.3 Odchytky ve výslovnosti konsonantů	17
1.6.4 Vady výslovnosti konsonantů	18
1.6.5 Výslovnost některých jednotlivých slov	18
1.7 Ortoepie slov přejatých	19
1.7.1 Anglicismy v češtině	19
2 Suprasegmentální jevy řeči	21
2.1 Slovní přízvuk, rytmus	21
2.1.1 Přízvukování slabičných předložek	22
2.1.2 Přízvukování sekundárních předložek	23

2.1.3	Sekundární přízvuk.....	23
2.2	Intonace, výška	23
2.2.1	Intonační podoba zjišťovací otázky.....	24
2.2.2	Kadence vět oznamovacích a otázek doplňovacích	24
2.3	Síla hlasu.....	24
2.4	Tempo	25
2.5	Pauza	25
2.6	Frázování	26
2.7	Emfáze	26
3	Mluvený projev	27
3.1	Slohotvorní činitelé.....	27
3.1.1	Objektivní slohotvorní činitelé	27
3.1.2	Subjektivní slohotvorní činitelé.....	28
3.2	Mluvní styly.....	28
4	Média.....	29
4.1	Žurnalistika	30
4.2	Česká televize	30
4.2.1	Jazykový projev	30
4.2.2	Sportovní vysílání.....	31
4.2.3	Charakter publika	31
5	Výzkumná část	32
5.1	Metodika	32
5.2	Subjekty	32
5.3	Materiál.....	33
5.4	Hypotézy.....	33

5.5	Komparativní analýza mluvených projevů sportovních moderátorů.....	34
5.5.1	Kvalita vokálů	34
5.5.2	Kvantita vokálů	34
5.5.3	Ráz.....	35
5.5.4	Odchytky ve výslovnosti konsonantů.....	35
5.5.5	Přízvuk.....	36
5.5.6	Intonace	37
5.5.7	Výška hlasu	38
5.5.8	Tempo řeči.....	40
5.5.9	Umístění pauz.....	41
5.5.10	Ortoepie slov přejatých.....	42
5.5.11	Celkové srovnání výsledků výzkumu.....	43
	Závěr.....	45
	Seznam použitých informačních zdrojů	47
	Seznam použitých audiovizuálních zdrojů.....	49

Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje problematice mluvených projevů moderátorů České televize při živém přenosu televizního vysílání, konkrétněji moderátorům sportovním. Sportovní vysílání je jedním z mnoha druhů pořadů, který ČT nabízí, a stejně jako u ostatních druhů přenosů je zde nejen žádoucí, aby mluvčí využívali při svých projevech spisovný jazyk a správnou výslovnost, ale je to dokonce jejich povinnost (píše se tak v Kodexu ČT, viz kapitola 4.2.1).

Cílem této práce je zjistit, do jaké míry jsou sportovní moderátoři schopni dodržovat spisovnou výslovnost, především když komentují právě probíhající utkání. Při přímém přenosu sportovních zápasů je projev komentátorů více ovlivněn emocemi a navíc musí svou pozornost dělit mezi sledování sportovního utkání a vytváření smysluplného projevu pro diváky; proto je zde předpoklad, že budou odchylky od normy v těchto komentářích četnější.

Tato práce má za cíl pomocí metody komparativní analýzy zjistit, zda se tedy tyto projevy budou nějak významně lišit od profesionálních projevů mimo ony vypjaté situace; tedy situace, které probíhají v situacích mimo průběh hokejového utkání (úvodní promluvy před začátkem zápasu, zhodnocení dosavadního průběhu zápasu mezi třetinami, zhodnocení celého zápasu v závěru utkání). Kromě odchylek ve výslovnosti se zaměříme také na odchylky v kladení přízvuku a věnujeme pozornost i dalším suprasegmentálním jevům.

Práce je organizována následujícím způsobem: nejprve se za pomoci odborné literatury zaměřuje na spisovnou výslovnost v češtině a její odchylky, dále na suprasegmentální jevy řeči, na obecné informace o mluvených projevech, o médiích, sportovním vysílání a České televizi. Následovat bude samotný výzkum, jehož předmětem bude komparativní analýza mluvených projevů 3 vybraných sportovních moderátorů z hlediska spisovné výslovnosti a suprasegmentálních jevů. Věnujeme se zde porovnání četnosti výskytů odchylek či jinak potenciálně rušivých elementů jejich promluv. Součástí výzkumu budou také hypotézy, které poté v kapitole *Závěr* buď potvrdíme, nebo vyvrátíme.

1 Česká ortoepická norma

Mluvená forma jazyka má podobně jako psaná forma svoji normu. Jde o normu ortoepickou neboli o pravidla spisovné výslovnosti. Na rozdíl od normy jazyka psaného je a byla mluvené podobě věnována významně menší pozornost; poprvé se o českou výslovnost jazykovědci zajímali ve vyšší míře až v 1. polovině 20. století, pod vlivem šíření rozhlasu. Vyšlo v té době několik článků v časopise *Slovo a slovesnost*, které však k definitivní stabilizaci normy nevedly. První příručka spisovné výslovnosti, jejímž autorem byl Bohuslav Hála, vznikla teprve roku 1967 a nesla název *Výslovnost spisovné češtiny I*. Také v dnešní době je stále zájem o výslovnostní normu přenesen poněkud do pozadí, přestože mnozí uživatelé češtiny dělají běžně ve výslovnosti chyby. Tato skutečnost se sice nejeví jako závažná v každodenních soukromých konverzacích, ve veřejných mluvených projevech je však žádoucí, aby mluvčí byli s normativní spisovnou výslovností obeznámeni a také ji ve svých projevech praktikovali (Hůrková 1995, s. 7–8; 10–11).

Ortoepie se věnuje především výběru správné podoby hlásek a hláskových kombinací v mluveném projevu. Příkladem mohou být dvě možné varianty výslovnosti slova *hodně*; mluvčí se může rozhodovat mezi podobou [hodně] a [hoďně]. Do ortoepie patří též ortofonie (Palková 1994, s. 320). Ortofonie popisuje správnou podobu tvoření hlásek, zatímco (vlastní) ortoepie se zaměřuje na pravidla o správném užívání právě těchto z hlediska ortofonie správně tvořených hlásek (Romportl 1985, s. 121).

Kromě výslovnosti hlásek a jejich různých spojení se ortoepie zabývá také členěním souvislé řeči, pod které patří frázování, přízvuk a intonace. Hlásky, základní zvukové prvky řeči, se dělí na samohlásky (vokály) a souhlásky (konsonanty) (Hůrková 1995, s. 17).

1.1 Kodifikace

Stanovení kodifikace spisovné či kultivované výslovnosti se řídí určitými zásadami. Dle Hály (1975, s. 328) je v první řadě nutné zjistit, jaká výslovnost se v současné době při užívání spisovného jazyka aktivně užívá. Dále zmiňuje, že ortoepickou normu může také ovlivnit pravopis (a naopak), důkazem toho je, že někteří mluvčí vyslovují slovo *cenný* se dvěma *n*. Co se týče charakteru mluvy, ortoepie se vztahuje pouze na projevy spisovné: veřejné, formální a oficiální. Poslední věc, o které Hála píše, je, že ortoepická norma

předpokládá, že mluvčí tvoří správně hlásky, uchovává slabiky a drží se „navyklých, obecně platných schémat modulování řeči souvislé.“

Spisovná výslovnost se obvykle řídí výslovností vzdělaných vrstev národního kulturního centra. Je však potřeba také pohlížet na výslovnost mimopražských uživatelů jazyka. Tak vznikají tzv. výslovnostní dublety, mezi které patří například dvě varianty výslovnosti slova *shoda* – [schoda] a [zhoda] (Hála 1975, s. 330–331).

1.2 Vokály

Vokály jsou hlásky, při jejichž produkci dochází k rozkmitání hlasivek a vokální trakt je otevřený; nenachází se v něm tedy překážky, které by stály v cestě výdechovému proudu. (Skarnitzl et al. 2016, s. 46–47). Jsou slabičnými jádry a mají tónovou kvalitu. (Hůrková 1995, s. 17).

1.2.1 Třídění vokálů

Vokály se od sebe vzájemně liší kvalitou a kvantitou. Dále je pro jejich třídění důležité postavení a pohyb jazyka při jejich artikulaci; hovoříme zde o dvou skupinách rozdělených dle toho, zda se při jejich tvoření pohybuje jazyk ve vodorovném či svislém směru. Vokály tvoří obraz tzv. českého samohláskového trojúhelníku – viz tabulka č. 1. (Hůrková 1995, s. 18). Podle postavení jazyka na vertikální ose dělíme vokály na zavřené neboli vysoké [i] a [u], středové [e] a [o] a otevřené neboli nízké [a]. Dle postavení jazyka na horizontální ose se vokály dělí na přední [i] a [e], zadní [u] a [o] a střední [a] (Skarnitzl et al. 2016, s. 47).

Pohyb jazyka ve směru svislém	Pohyb jazyka ve směru vodorovném		
	přední	střední	zadní
vysoké	í, i		ú, u
středové	é, e		ó, o
nízké		á, a	

Tabulka č. 1 – Český samohláskový trojúhelník. Zdroj: Hůrková, 1995, s. 18.

Vokály lze rozdělit také podle postavení rtů na zaokrouhlené [o] a [u] a nezaokrouhlené [a], [e] a [i]; rty se však na produkci českých samohlásek účastní jen druhotně a nevýrazně (Hůrková, 1995, s. 18). Jak píše Romportl (1985, s. 45), zaokrouhlenost vokálů v češtině „je pouze průvodním rysem zadní artikulace. Každá zadní samohláska je tu zaokrouhlená, každá „nezadní“ (přední a střední) nezaokrouhlená.“

V mezinárodním kontextu je dle Mezinárodní fonetické asociace užíván tzv. prostor vokalický, který má tvar lichoběžníku. Český jazyk má pouze dvě nízké samohlásky [a; á], které jsou obě umístěny ve středním sektoru. Z tohoto důvodu si vystačí si pro popis samohlásek pouze s vyobrazením trojúhelníkovém (Volín 2015, s. 54).

1.3 Spojování vokálů

Ortoepickým spojováním hlásek se zabývá vlastní ortoepie. Kromě obvyklého spojování dvou samostatně se vyskytujících vokálů, kterým se říká monoftongy, existují také dvojhlásky neboli diftongy. Jedná se o spojení dvou vokalických prvků v rámci jedné slabiky. Existují dva typy diftongů, klesavé a stoupavé, přičemž čeština ve svém repertoáru nabízí pouze diftongy klesavé. To znamená, že jejich otevřenější složka označovaná jako vrchol slabiky, se nachází v počáteční fázi diftongu, zatímco tzv. polosamohláska, kterou je v češtině vždy u, se nachází na konci a její kvantita i kvalita jsou redukovány. Jediným domácím diftongem je [ou], ve slovech cizího původu (či citově zbarvených) najdeme také [au] a [eu] (Romportl 1985, s. 61).

Všechny tyto tři diftongy se vyslovují plynule, zatímco pokud se ve slově objeví vedle sebe samohlásky náležející každá jiné slabice, lze je vyslovovat s buď s rázem, nebo bez něho (Hůrková 1995, s. 25).

1.3.1 Ráz

Ráz, nebo také tvrdý hláskový začátek, je zřetelné oddělení samohlásky a předcházející slabiky. Užitím rázu se projev stává zřetelnějším; například spojení slov *přišel otec* se s rázem vyslovuje jako [přišel ʔotec], zatímco bez rázu bychom řekli [přiše lotec]. Normativní je užití rázu po neslabičných předložkách *k, z, s, v*, např. ve spojení *z okna*. Dále se doporučuje používat ráz po nepřízvučném jednoslabičném slově, např. ve vazbě *byl ospalý*, nebo při setkání dvou vokálů na hranici předložky a následujícího slova, např. ve spojení *do okna*, nebo na hranici předpony, např. ve slovech *doopravdy, naobědvat, pootočít*. (Palková 1994, s. 325–326).

Mezi dvěma vokály se ráz nepoužívá, pokud se setkají v nesloženém slově, což většinou platí pro cizí slova jako *ideál, chaos* nebo *kakao* (Romportl 1985, s.125).

Dle Hůrkové (1995, s. 26) se dále v profesionálních projevech doporučuje užití rázu po předložce zakončené souhláskou, po které následuje samohláskový počátek slova, např. *pod oknem*, ve složených slovech, např. *pravoúhlý*, a při setkání dvou vokálů na hranici slov, např. *tato úroda*.

Užitím rázu je ovlivněna znělost koncové souhlásky předcházejícího slova nebo předpony; pokud ráz vyslovíme, předcházející souhláska je vždy neznělá, např. *dub opadal* – [dup ʔopadal]. Pokud je ráz vypuštěn, je předcházející souhláska znělá, jestliže se nachází na hranici předpony nebo jednoslabičné přízvučné předložky, např. *bez ustání* [bezustání] či *bezodkladně* [bezotkladně]. Souhláska je při nevyslovení rázu neznělá, pokud se nachází na hranici slov, např. *dub opadal* [dup opadal] nebo *lev usnul* [lef usnul] (Palková 1994, s. 326–327).

1.4 Konsonanty

Konsonanty se od vokálů liší tím, že při jejich produkci je ve vokálním traktu stavěna výdechovému proudu buď úplná, nebo částečná překážka. Tímto faktorem se však nelze řídit vždy, protože existují i souhlásky (např. [j]), při jejichž produkci překážka v traktu chybí.

Jak již bylo zvýšeno výše, souhlásky se liší od vokálů také tím, že většinou netvoří jádro slabiky. I zde jsou však výjimky v podobě *l*, *r* a *m*, proto je třeba říci, že stanovení kritérií, dle kterých bychom mohli tyto dvě skupiny hlásek rozdělit, není jednoznačné (Skarnitzl et al. 2016, s. 46–47).

1.4.1 Třídění konsonantů

Jak bylo zmíněno výše, při produkci konsonantů je kladena do cesty výdechového proudu překážka, čímž vznikají tzv. šumy, které u vokálů nenajdeme. Těmto konsonantům se říká obstruenty. Existují také konsonanty, u kterých při artikulaci překážka ve výdechovém proudu chybí. Jedná se o některé sonory, které mají kromě šumů také tónovou složku. Kromě způsobu tvoření se dají konsonanty dělit dle místa tvoření a znělosti, tedy dle toho, jestli při jejich artikulaci hlasivky kmitají či nikoli (Skarnitzl et al. 2016, s. 53–54).

1.5 Spojování konsonantů

V češtině se hojně vyskytují různá souhlásková spojení, která jsou složitější na výslovnost než spojení samohlásek, protože se tvoří rozmanitějšími způsoby. V důsledku přecházení mluvidel z jednoho artikulačního postavení do jiného dochází ke kvalitativním změnám souhlásek (Hůrková 1995, s. 27).

Základní výslovností souhlásek je většinou zjednodušená výslovnost, někdy je však nutné vyslovit dvě stejné souhlásky vedle sebe zdvojeně z důvodu odlišení významu slov, například v případě dvojic *jednodušší – jednoduší* nebo *racci – raci*. Zdvojená výslovnost je žádoucí na hranici dvou slov, např. *pár rukou* (Romportl 1985, s. 126). Dále je normativní vyslovit zdvojené [m] v imperativních tvarech typu *oznamme*, *uvědomme si* a zdvojená výslovnost se doporučuje na hranici složenin jako *půllitr* (Palková 1994, s. 327).

Konsonanty se mohou při produkci řeči ovlivňovat, přenášet mezi sebou své artikulační rysy. Tomuto jevu se říká asimilace neboli spodoba (Volín 2015, s. 62).

1.5.1 Asimilace znělosti

Při spodobě znělosti se vzájemně přizpůsobuje znělost sousedních hlásek, v češtině jde o nejobvyklejší souhláskovou změnu (Palková 1994, s. 328). Týká se pouze párových souhlásek, tj. znělých a neznělých; nepárové neboli jedinečné souhlásky *m*, *n*, *ň*, *j*, *l*, *r* tedy ortoepickou asimilaci nezpůsobují a ani se jí neúčastní (Romportl 1985, s. 105). Dále je

v češtině většinou ovlivňována souhláskou předcházející souhláskou následující, mluvíme tedy o asimilaci zpětné či regresivní, např. *podkova* se vyslovuje [potkova] a *kdo* se vyslovuje [gdo] (Hůrková 1995, s. 27).

		závěrové	úžinové	polozávěrové
párové	neznělé	p t t' k	s š f ch ř	c č
	znělé	b d d' g	z ž v h ř	[ʒ] [ʒ̣]
nepárové	(znělé)	m n ň	j l r	

Tabulka č. 2 – Přehled párových a nepárových souhlásek. Zdroj: Hůrková 1995, s. 27.

Příklady asimilace dopředné neboli progresivní se však dají v češtině najít také. Dochází k ní v případech, kdy se [ř] nachází po neznělých souhláskách uvnitř slova a přenesse na sebe jejich neznělost, např. ve slovech *přání*, *třeba* nebo *chřadnout* (Volín 2015, s. 64). Neznělé [ř] se může vyskytovat jen v sousedství souhlásky neznělé, viz předchozí příklady, nebo na konci slova, např. [kouṛ̌], [malíṛ̌]; ve všech ostatních polohách je [ř] znělé (Hůrková 1995, s. 27).

Párové souhlásky na konci slov před pauzou jsou vždy neznělé, např. *led* i *let* se vyslovuje [let], a jestliže je před touto souhláskou ještě jiná párová souhlásky, též se asimiluje na neznělou, např. *sjezd* [sjest], ale *sjezdu* [sjezdu] (Romportl 1985, s. 106).

Zvláštní je případ asimilace u skupiny *sh*, kdy může docházet k oběma asimilacím. Příkladem jsou dvě varianty výslovnosti slova *shoda* – podoba s progresivní asimilací [sxoda], která se většinou používá v Čechách, a podoba [zhoda], která se užívá na Moravě. Existují však také výjimky, u kterých je normativní pouze regresivní asimilace; jde o slova *shluk* [zhluk] a *shora* [zhora] (Volín 2015, s. 65).

Zvláštním způsobem se chová souhlásky *v*, která se sice může asimilovat, např. ve slově *vsadit* [fsad'it], ale sama asimilaci způsobit nemůže, např. *svatý* [svatý]. Souhlásky *ř* ovlivňuje předchozí souhlásku pouze pokud se nachází na začátku slova, takže vyslovujeme *křeček* [křeček], ale *k řece* [gřece] (Romportl 1985, s. 105–106).

Předložka *s* se ve spojení se 7. pádem může vyslovit jako [z] i [s], např. *s matkou* [smatkou] i [zmatkou]. Vokalizovaná předložka *se* se ve spojení se 7. pádem vždy vyslovuje nezněle. U předložky *přes* se konec vyslovuje [z], pokud není před neznělými souhláskami nebo před pauzou, např. *přes louku* [přezlouku], ale *přes kopec* [přeskopec]. Vokalizovaná *přese* se vždy vyslovuje se [z] (Hůrková 1995, s. 29–30).

Souhlásky nepárové, jak již bylo zmíněno výše, ortoepickou asimilaci nezpůsobují, a to ani uvnitř slova, ani v mezisloví. Často je na základě výslovnosti hlásek v okolí nepárových konsonantů určován význam slova, např. rozlišení dvojic *směna* – *změna* či *msta* – *mzda*. Může však docházet k nenormativní asimilaci jedinečných konsonantů; například před koncovkou 1. os. mn. č. rozk. způsobu *-me* ([kubme] místo [kupme]), ve spojení s předložkou *k* ([gmamince] místo [kmamince]) či výslovnost tvaru slovesa být *my jsme* jako [mi zme] (Hůrková 1995, s. 28–29).

1.5.2 Asimilace artikulační

Při spodobě artikulační dochází k vyrovnání artikulačních rozdílů mezi sousedními hláskami (Hůrková 1995, s. 30). V rámci artikulační asimilace se dá rozlišit asimilace místa tvoření a asimilace způsobu tvoření. Nejčastějším jevem asimilace místa tvoření je změna *n* na [ŋ], pokud po něm následuje [k] nebo [g], např. *venku* [veŋku]. Souhláska *n* se může asimilovat na [ň], např. ve slově *studenti*, *m* se může změnit na [m̃], např. *tramvaj* (Volín 2015, s. 65).

Za nenormativní je považována asimilace [s] či [z] na [š] vlivem následujícího [č], např. *hezčí* [heščí], dále splývavá výslovnost u slov s předponami *bez-*, *roz-* nebo ve spojení s předl. *přes*, např. *rozšířený* [rošíření], redukovaná výslovnost souhlásek [š], [ž] nebo [č] před [s], například *mužský* [muskí] (Hůrková 1995, s. 30–31).

Souhlásky *t*, *d* před [ň] mohou mít původní podobu, ale i podobu [tʰ, dʰ], např. *špatně* [špatně] i [špaťně], avšak u skupin *ttʰ*, *ddʰ*, *nň*, *ťť* je nutné původní souhlásky zachovat, např. *oddíl* [oddʲíl]. Normativní výslovnost na švech předpon je plná, to znamená *podstavec* se vyslovuje [potstavec], nikoli [pocstavec] (Palková 1994, s. 334).

Za příklady asimilace způsobu tvoření lze uvést změny *ns* na [nc], *nš* na [nč], např. *japonský* [japonckí]. Dá se sem zařadit také splynutí *t + s* v [c] a *t + š* v [č], např. *dětský* [dʲeckí] (Volín

2015, s. 67). První výše zmíněné změny typu [japonckí] jsou nenormativní, zatímco změny typu [d'eckí] normativní jsou (Hůrková 1995, s. 32; 36).

1.6 Odchylky ve výslovnosti vokálů a konsonantů

1.6.1 Odchylky v kvalitě vokálů

Obecně se dají odchylky rozdělit na odchylky vlivem nářečí a odchylky vlivem nedbalého výslovnostního stylu, které vznikají při nedbalé výslovnosti nebo přílišném tempu řeči. Při neúplné artikulaci dochází k tzv. centralizaci samohlásek, což způsobuje stírání rozdílu mezi jednotlivými samohláskami (Palková 1994, s. 187–188).

Jednou z nenormativních podob samohlásek je jejich přehnaná otevřenost, což je v současnosti u nás jedna z nejrozšířenějších odchylek od normy. Jde o výslovnost samohlásky [i], která se více podobá znění samohlásek [e-é], např. pokud slovo *lidové* zní více jako [ledové]. Dále jde o výslovnost [e-é] podobající se kvalitou spíše [a-á], např. slovo *léto* znějící jako [láto]. Na opačné straně existuje také příliš zavřená či užší výslovnost samohlásek, která se vyskytuje v některých nářečích. Patří sem např. užší výslovnost [á] podobající se spíše [é] (Hůrková 1995, s. 18–19).

1.6.2 Odchylky v kvantitě vokálů

V češtině je velmi důležité dodržovat správnou délku samohlásek, neboť je významotvorná (Romportl 1985, s. 122). Důležitost rozlišování kvantity vokálů se dá uvést například na dvojici slov *rada* – *ráda* nebo *mysli* – *myslí*. Častou odchylkou, obvyklou dokonce i ve veřejných projevech, je zkracování vokálů. Nejčastěji k tomu dochází u artikulačně náročnějších [í] a [ú], např. *myslím* se zkrátí na [mislim], *můj* na [muj], *vím* na [vim]. Krácení hojně probíhá též u [é], např. zkrácení slova *loňského* do podoby [loňskeho] (Hůrková 1995, s. 19–20)

1.6.3 Odchylky ve výslovnosti konsonantů

Stejně jako u samohlásek mohou mít u souhlásek odchylky od běžné výslovnosti několik příčin; může jít o nedbalou výslovnost, vliv nářečí nebo vady výslovnosti (viz kap. 1.3.3) (Romportl 1985, s. 122).

Mezi nedbalou výslovností se dá zařadit úplný zánik souhlásek [v, j, h, l], např. v případech *povídal* – [poídal], *druhého* – [druhéó], *nějaký* – [něakí] či [ňákí]. U [j] dokonce často dochází ke splynutí dvou slov do jednoho, např. *dej jí to* spojeno do [dejíto]. Vypuštění či oslabení může nastat také u nosových [m] nebo [n] na konci slov (Hůrková 1995, s. 23–24).

V řadě konsonantických spojení dochází k jejich redukci neboli zjednodušení, která snižuje srozumitelnost sdělení. Neúplná výslovnost může v některých případech vést ke změně významu, například ze slova *vzdát se* by vzniklo *zdát se*. Redukce souhláskových spojení může probíhat na začátku slov, např. [dybi] místo [gdyby], uprostřed slov, např. [prázní] místo [prázdni], i na konci slov, např. [jedenác] místo [jedenáct] či [dos] místo [dost] (Hůrková 1995, s. 35).

1.6.4 Vady výslovnosti konsonantů

Protože se práce zabývá mluvenými projevy profesionálních mluvčích, u nichž se vady výslovnosti nevyskytují, zmiňuji je pouze okrajově. Jednou z nejčastějších vad je tzv. rotacismus neboli špatná výslovnost [r]. S touto odchylkou úzce souvisí tzv. rotacismus bohemicus, což je odchylná výslovnost [ř]. Mezi další vady patří například sigmatismus, nenormativní výslovnost sykavek [s] a [z]; dále lambdacismus, odchylná výslovnost [l]; nebo kapacismus, chybná výslovnost [k]. Většina těchto vad se dá odstranit pod vedením logopeda, v některých případech však mohou být způsobeny patologickým stavem mluvidel, kde je již zapotřebí lékařské pomoci (Romportl 1985, s. 122–123).

Důsledkem vad výslovnosti může být nejen zhoršená srozumitelnost projevu; mohou také zbavit mluvčího sebejistoty, působit rušivě a odvést pozornost posluchačů, je tedy nepřijatelné, aby se nacházely u profesionálních mluvčích (Hůrková 1995, s. 23–24).

1.6.5 Výslovnost některých jednotlivých slov

Tvary slovesa *být* se mohou vyslovovat bez [j] i ve spisovném projevu, pokud jsou součástí složeného tvaru, např. *byl jsem* [bil sem] i [bil jsem], avšak pokud je sloveso na začátku věty nebo má význam existenční, připouští se pouze výslovnost s [j], např. *kdo jste?* [gdo jste] (Palková 1994, s. 337). Souhláska [j] se také zachovává v záporných tvarech, např. *nejste*, uvnitř slov, např. *půjdeme*, a v hojně užívaných spojeních, např. *pokud jde o to*. (Hůrková 1995, s. 34–35). U slovesa *jít* není přípustná výslovnost bez [j] (Palková 1994, s. 337).

Číslovky *sedm* a *osm* mají dvě spisovné varianty, kterými jsou [sedm], [osm], ale také [sedum] a [osum]. Druhé varianty se nazývají vokalizované, a dokonce jsou ve veřejných projevech jsou upřednostňovány (Hůrková 1995, s. 37).

1.7 Ortoepie slov přejatých

Pokud je řeč o správné podobě výslovnosti slov přejatých a cizích, je potřeba si uvědomit, že normy v této oblasti mohou být značně kolísavé. K přejímání cizích slov dochází především z důvodu rozšiřování stávající slovní zásoby daného jazyka o nové věci, jevy apod. Jedním z problémů, se kterými se při řešení otázky výslovnosti cizích slov můžeme setkat, je fakt, že cizí jazyky mají odlišnou hláskovou soustavu a výslovnost hlásek, než má čeština. Z tohoto důvodu se tato slova cizího původu přizpůsobují po stránce zvukové fonetickým možnostem češtiny. Mezi další okolnosti, které hrají roli ve výslovnosti přejatých slov, patří například skutečnost, že pravopis a výslovnost u řady jazyků se na rozdíl od češtiny od sebe významně liší, dále také záleží na tom, jak má daný uživatel českého jazyka blízko či daleko k jazyku původnímu. Většinou platí, že čím déle a čím více je slovo v jazyce používáno, tím více splývá po stránce zvukové i psané se slovní zásobou domácí (Hůrková 1995, s. 47).

Obecně platí, že cizí vlastní jména se počešťují, pouze u citátových výrazů je vhodná výslovnost napodobující co nejvěrohodněji původní jazyk. Ortoepická podoba se stanovuje na základě výslovnosti původního jazyka, nikoli na základě jeho pravopisu; přízvuk je přenášen na první slabiku slova a jsou využívány pouze české hlásky. Někdy dochází k ustálení nekodifikované výslovnosti z důvodu vysoké frekvence užívání daného slova, což může vést ke vzniku dublet (Palková 1994, s. 341–342). Např. u slova *foťbal* byla původně správná podoba [fudból], ujala se však také varianta [fodbal] bližší počeštěné psané podobě slova (Internetová jazyková příručka 2008–2024, kapitola „Výslovnost“).

1.7.1 Anglicismy v češtině

Jak již bylo zmíněno výše, při adaptaci výpůjček dochází k náhradě cizích fonémů jejich domácími ekvivalenty, je tomu tak také v naprosté většině přejatých anglicismů. Tento jev se nazývá fonologická aproximace. Dále výslovnost anglicismů opět výrazně ovlivňuje grafická výslovnost, při které je východiskem psaná podoba fonému a uplatňujeme ji

v domácí slovní zásobě. Tyto dva principy se často mohou kombinovat, nebo si mohou konkurovat, např. *gang* vyslovujeme buď [gaŋk] dle grafické výslovnosti, nebo [geŋk] (angl.[gæŋ]) dle principu fonologické aproximace. Naopak menší vliv má tzv. citátová výslovnost, která se vyskytuje jen okrajově, nejčastěji u citátových výrazů a proprií (Štěpánová 2018, s. 52–53).

Výslovnost dle zdrojového jazyka však může vést k nedokonalému napodobení původní výslovnosti; následkem toho dochází k mísení cizích a domácích fonetických prvků (Duběda 2018, s. 246).

Dalším principem fonologické adaptace je analogie se zdrojovým jazykem, kdy jsou sice aplikována výslovnostní pravidla původního jazyka, ale u daného slova se v původním jazyce neuplatňují, např. jméno *Robert* nevhodně vysloveno jako [roubrt] místo [robrt]. Opakem je potom analogie s cílovým jazykem, např. výraz *sedan* (v originálu [si'dæn; sə'dæn]) vyslovován jako [sedan], nejspíše vlivem existence českého kořenu *sed-* a slovtvorné přípony *-an*. Vliv může mít i třetí jazyk, např. němčina; nebo univerzálie, např. jazykově nespécifická tendence zjednodušovat složité skupiny souhlásek. U výslovnosti některých slov nelze uplatnit žádný z výše uvedených principů, protože se jedná o anomálii; poté mluvíme o nejasně motivované výslovnosti. Všechny výše zmíněné principy se samozřejmě mohou kombinovat (Duběda 2018, s. 247–248).

Anglicismy, které jsou do češtiny adaptovány pomocí fonologické aproximace či grafické výslovnosti se přibližují více centru slovní zásoby, zatímco citátová (původní) výslovnost vede k vyčlenění výrazu na periferii slovní zásoby a je posluchači většinou hodnocena za příznakovou (Štěpánová 2018, s. 54).

Často také při přejímání anglicismů dochází k preferenci znělých hlásek na úkor jejich neznělých protějšků; můžeme ji zpozorovat např. u slova *leasing*. Objevit se může i v různých pádech slov typu *dres, servis* – [drezu], [servizu] (Štěpánová 2018, s. 56).

Pokud jde o pravopisnou adaptaci, kolem 70 % anglicismů se řídí pravopisem původním (home office), asi čtvrtina je plně adaptována (*fotbal*) a jen malé procento je buď částečně adaptováno, nebo má variantní pravopis (*jazz* i *džez*) (Duběda 2018, s. 250).

2 Suprasegmentální jevy řeči

Suprasegmentální neboli prozodické prostředky řeči, někdy též označované jako modulace souvislé řeči, jsou zvukové jevy vyskytující se v mluveném projevu. Mohou se účastnit stavby slov, vět, větných úseků či výpovědí a mají také svou ortoepickou podobu (Romportl 1985, s. 112). Ortoepie se zde zabývá zejména tématem slovního přízvuku a intonací v průběhu otázek, jevů se sem však řadí více (Palková 1994, s. 338).

2.1 Slovní přízvuk, rytmus

Pojmem rytmus jsou myšleny zákonitě se opakující jevy; v jazyce jde o nějakým způsobem organizované a systematicky se opakující zvukové prvky. Nejvýznamnější z těchto prvků je slovní přízvuk. Realizuje se zvýrazněním slabiky, kterou chceme přízvukovat. V českém jazyce je stálý, tzn. vždy na první slabice slov či slovních spojení, a nemá schopnost odlišovat význam. Má však jinou důležitou funkci, kterou je odlišení dvou slov od slova jediného, např. rozdíl *to 'pivo* – *'topivo*. Existují i slova, která přízvuk nemají; ta se buď mohou přiklonit k předcházejícímu slovu (přiklonky), nebo po pauze předcházejí přízvukným slovům (předklonky). Některá slova jsou nepřívukná jen v určitých polohách. Obecně se nejvíce chybí ve vynechání přízvuku na slabičné předložce (Hůrková 1995, s. 37–38).

Dá se říci, že rytmus je dán časovým rozmístěním jednotlivých přízvuků. Kromě funkce odlišení jednotlivých slov je rytmus také důležitým faktorem při správné percepci mluveného projevu. Promluvy, jejichž rytmus je nezvyklý, jsou pro posluchače náročnější na vnímání a únavnější než promluvy, jejichž rytmus je v daném jazyce považován za normativní (Volín 2015, s. 52).

Protože se přízvuk nemusí nacházet na každém jednotlivém slově (mohou k němu být přiřčeny předklonky nebo přiklonky, souhrnně nazývány klitika), využívá se pojmu fonetické slovo či takt. Jde o řečový úsek o několika slabikách, které všechny náleží k jednomu slovnímu přízvuku; může se rovnat slovu, ale může být i delší. (Krčmová 2009, kap. 4.2).

Fonetické slovo je úsek řeči trávající od jednoho přízvuku k přízvuku následujícímu. Jednoslabičná slova jsou obvykle přiřčena k jinému slovu jako předklonky nebo

příklonky. Pokud jsou přízvukována, nachází se obvykle na konci promluvého úseku (Volín 2015, s. 71).

Přízvučné slabiky se v češtině od nepřízvučných odlišují především změnou výšky a síly hlasu, na rozdíl od jazyků jako např. ruština nebo angličtina však není výrazný rozdíl v trvání slabik či barvě vokálů. Kromě slovního přízvuku můžeme také určit přízvuk větný, který se nachází na jádru výpovědi. (Romportl 1985, s. 113–114).

Dle Volína (2015, s. 71) nenesou přízvučná slabika žádné zvláštní zvukové rysy, dokonce ani vyšší intenzitu či výšku hlasu, posluchač si mluvní takt z výpovědi vyčlení dle jeho melodie a dynamiky spíše než dle prominence první slabiky. Důvodem klamných představ o prominenci přízvučné slabiky je, že tato problematika byla většinou zkoumána na omezeném řečovém materiálu, který se netýkal běžné komunikace, ale recitací či rétorických promluv. Skarnitzl (2016, s. 146) se zmiňuje o tom, že posluchači dokonce často vnímají nepřízvučné slabiky jako silnější, vyšší a delší než slabiky přízvučné.

V intenzitě slabik přízvučných a nepřízvučných žádný významný rozdíl nebývá. Rozdíly mezi přízvučnými, popřízvučnými a nepřízvučnými vokály jsou celkově ve spontánní řeči nevýznamné; dynamické přízvukování by bylo náročnější a vyžadovalo by vyšší svalové úsilí. Přízvučné vokály mají kratší trvání než ostatní; popřízvučné vokály jsou mírně delší a nepřízvučné jsou významně delší. Popřízvučné vokály jsou významně delší pouze při výslovnosti izolovaných slov (Skarnitzl 2018, s. 209–210).

Přestože v češtině by nemělo docházet k redukci samohlásek v nepřízvučných slabikách, jisté rozdíly v kvalitě se zpozorovat dají. U vokálů dochází k otevřenější výslovnosti v nepřízvučných slabikách, o-ové vokály se v přízvučných slabikách vyslovují zadněji nebo s výraznějším zaokrouhlením rtů a u-ové mají v přízvučných slabikách otevřenější výslovnost. V přízvučných slabikách mají tedy o-ové vokály pečlivější výslovnost a u-ové vokály naopak méně pečlivou (Skarnitzl 2018, s. 212–213).

2.1.1 Přízvukování slabičných předložek

Slabičné předložky původní, např. *bez, do, pod* aj., tvoří zvukový celek s následujícím slovem, přičemž přízvuk tohoto celku je kladen na předložku. Existují však případy, kdy se připouští přesun přízvuku na slovo následující po předložce: pokud za předložkou následuje

nesklonné slovo, které stupňuje význam a je na něj proto často kladen větný přízvuk, např. *příliš, velmi, třikrát*; následuje-li slovo s větším počtem slabik, např. *nejnebezpečnější*; nebo pokud chce mluvčí dané slovo zvlášť zdůraznit, například za účelem kontrastu. V některých případech přechází přízvuk z předložky na slova cizího původu (Hůrková 1995, s. 38–39).

K přesunu přízvuku z předložky na slovo následující dochází velmi často při snaze mluvčích o pravidelnější rytmické uspořádání, tj. k vyváženějšímu počtu slabik v okolních taktech. Vliv na umístění přízvuku má také těsnost vztahu předložky a následujícího slova; například u kombinace předložky a substantiva se přízvuk vyskytuje na předložce častěji než u volnějšího spojení předložky a adjektiva (Skarnitzl 2014, s. 85–87).

2.1.2 Přízvukování sekundárních předložek

Na pravidlech týkajících se přízvuku nepůvodních předložek se literatura neshoduje. Dle Hůrkové (1995, s. 40) většinou tyto předložky přízvuk nemají, např. *krom, blíž, skrz*, pokud ovšem nejsou vokalizované a dvojslabičné – potom je u nich přízvuk na první slabice, příkladem uvádí *kromě, skrze a kolem*. Romportl (1985, s. 130) tvrdí, že jednoslabičné i dvojslabičné předložky většinou přízvuk postrádají; s výjimkou případů, kdy za předložkou následuje jednoslabičné nepřízvučné slovo. Palková (1994, s. 339) se zmiňuje pouze o jednoslabičných sekundárních předložkách, na které má stejný názor jako Hůrková – tedy že přízvuk nemají.

2.1.3 Sekundární přízvuk

V češtině se téměř nevyskytuje, objevit se může při recitaci či v některých moravských a jihozápadočeských nářečích, kde se nachází u delších slov na předposlední slabice (Volín 2015, s. 72).

Krčmová (2009, kap. 7.2.1) se zmiňuje o nutnosti existence vedlejšího přízvuku ve spojitosti s vázaným veršem. Hůrková (1995, s. 40) upozorňuje, že vedlejší přízvuk lze sluchem postřehnout především na složeninách, např. *'černo 'bílý*, kde se klade důraz na rovnocennost obou částí.

2.2 Intonace, výška

Větnou intonací je myšlen melodický průběh výpovědi. Důležitá je zde přízvučná slabika jádra výpovědi, které se také říká intonační centrum. Asi nejpodstatnějším činitelem

způsobujícím proměny intonačního průběhu je výška hlasu. Mezi funkce intonace patří vyjádření expresivity, citového stavu mluvčího, ale především uskutečnění funkce sdělovací – signalizuje ukončenost výpovědi a odlišuje komunikativní funkce (např. zjišťovací otázka). Dále odlišuje réma/jádro výpovědi, na které se klade zvláštní důraz; má tedy schopnost změnit význam sdělení a její chybné využití může potenciálně vést k nedorozumění mezi mluvčími (Krčmová 2009, kap. 7.2.4). Část intonačního průběhu od jádra výpovědi s větým přízvukem až do konce dané věty se nejčastěji nazývá kadence (Hůrková 1995, s. 44).

Výškové změny probíhají v mluvených projevech neustále, a to buď směrem vzhůru, nebo dolů. Intonace v koncových úsecích rozlišuje deklarativní a interogativní výpověď. (Hůrková 1995, 43–45).

2.2.1 Intonační podoba zjišťovací otázky

Zjišťovací otázky mají na rozdíl od vět oznamovacích, rozkazovacích a otázek doplňovacích kadenci stoupavou. Intonace je klíčová k odlišení zjišťovacích otázek od vět oznamovacích, jelikož jinak mají úplně stejnou gramatickou podobu (Palková 1994, s. 341).

Tyto otázky mohou v rámci normy dva průběhy: stoupavý a stoupavě-klesavý. U jednoslabičných slov stoupá tón slabiky významně více než u slov dvojslabičných (Hůrková 1995, s. 45).

2.2.2 Kadence vět oznamovacích a otázek doplňovacích

Výše zmíněné druhy vět mají v češtině klesavou kadenci, což znamená, že tón směrem od přízvukné slabiky ke konci věty klesá (Hůrková 1994, s. 44).

2.3 Síla hlasu

Síla hlasu neboli intenzita je prostředek souvislé řeči, jehož proměny jsou řízeny změnami intenzity výdechového proudu a svalového napětí hlasivek. Ke změnám síly hlasu dochází, když dojde k oslabení výdechového proudu při nádechu, ale také pokud dojde na slovní či větne přízvukování. Změny síly mohou také vyjádřit postoje a nálady mluvčího, který například může zesílit hlas při rozčilení nebo jej oslabit při snaze působit na posluchače laskavěji (Krčmová 2009, kap. 7.1.1).

2.4 Tempo

Řečové tempo neboli časový průběh řeči je určen počtem slabik za jednotku času. Průměrné tempo se u různých jazyků může výrazně lišit. Volba tempa může záviset na různých okolnostech promluvy, například důležité úseky výpovědi mohou být zpomalovány, mnohoslabičná slova mohou být vyslovována rychleji, můžeme také zvolit tempo promluvy v závislosti na charakteru posluchače či na základě toho, jaké zrovna pociťujeme emoce (Krčmová 2009, kap. 7.1.4).

Pro rychlejší artikulační tempo je obvyklé, že dochází k redukované výslovnosti, např. *protože* může být vysloveno jako [prətəžə] (Volín 2015, s. 55).

2.5 Pauza

Pauza je spolu s melodickou konfigurací a zpomalením jedním ze způsobů, jak od sebe oddělovat různé úseky řeči. Mluvčí při ní ustane v artikulaci, následuje krátké ticho. Pokud před použitím pauzy mluvčí mírně nezpomalí, může pauza působit nepřirozeně. Délkou pauzy a výraznějším zpomalením tempa na konci dané promluvy činíme předěly více zřejmé. Zatímco na poslední slabice se tempo obvykle výrazně snižuje, na začátku promluvy se tempo naopak o něco navyšuje; je třeba dbát na to, aby tyto rozdíly v artikulačním tempu nebyly přespříliš výrazné, promluva by se zdála protahovaná (Volín 2015, s. 72).

K přerušení řečového proudu čili pauze dochází ve chvíli, kdy je potřebuje mluvčí doplnit dech. Krčmová (2009, kap. 7.1.5) rozlišuje pauzu absolutní, která trvá neomezeně dlouho, relativní, kdy je řeč přerušena pouze krátce, a potenciální, jež v některé pozici může, avšak nemusí, být realizována. Realizace této pauzy závisí na kontextu jednotlivé situace. Přerušit řečový proud můžeme např. mezi slovy, nelze se však rozhodnout dát pauzu mezi jednotlivými hláskami.

Kromě fyziologických důvodů (nádechy) mají přestávky funkci oddělování myšlenek či významových celků v průběhu řeči. Větší množství pauz se objevuje v projevu spontánním kvůli snaze mluvčího o logické srovnání jednotlivých myšlenek. Pauzy nádechové by měl mluvčí vhodně spojovat s pauzami významovými (Langer 1993, s. 80–81).

2.6 Frázování

Pro mluvené projevy je důležité správné členění neboli frázování. Frázováním je myšleno vhodné umístění přízvuků, důrazů a pauz v rámci projevu a jeho jednotlivých částí (Romportl 1985, s. 119).

Frázování by mělo odpovídat logickému členění řeči; tzn. je potřeba přihlížet na významové a syntaktické hledisko. Předěly promluvových úseků, realizované především pauzou, by se pak neměly objevovat například v přívlastkových spojeních (*narozeninová* oslava) nebo ve spojení příslovce a přídavného jména či jiného příslovce (*velmi hlasitě*) apod. Nejčastějším důvodem chybného frázování je nesprávné hospodaření s dechem, mluvčí totiž obvykle automaticky ví, kdy mají spojení sdružovat do jednoho úseku. Členění může být také prostředkem pro rozlišení významu, například určuje rozdíl mezi několikanásobným a postupně rozvíjejícím přívlastkem (*dokončili jsme poslední || úspěšný pokus* vs. *dokončili jsme || poslední úspěšný pokus*) (Internetová jazyková příručka 2008–2024, kapitola „Výslovnost“).

2.7 Emfáze

Krčmová (2009, kap. 7.2.5) pojem emfáze definuje jako typ změn realizace řeči vzniklý vlivem emocí. Jde o proměnu všech složek modulace řeči a artikulace hlásek, například při křiku jde o extrémní zesílení síly hlasu. Změny se projevují na tempu a rytmu řeči, ale také na větné stavbě či užitém lexiku.

3 Mluvený projev

Těžko si lze představit společnost, ve které by mluvený jazyk nebyl naprosto nepostradatelnou součástí veškerých oborů lidské činnosti. Existují samozřejmě i jiné způsoby komunikace, kupříkladu gesta, různé posunky, mimika apod., avšak řeč je bezpochyby způsob nejpřesnější a nejbohatší. Je třeba mít na paměti, že vyjadřovat své myšlenky mluveným projevem je aktivní tvůrčí činností, která může nabývat různé míry kvality dle toho, jaký mluvčí ji vykonává. Aby mluvčí dosáhl dokonalé techniky mluveného slova neboli dikce, je třeba, aby dokonale ovládal své mluvní orgány a dovedl je účinně využít při promluvě; musí také správně vyslovovat hlásky, tzn. dodržovat přesně jejich kvalitu i kvantitu, a v neposlední řadě je třeba ovládat i gramatickou podobu jazyka (Langer 1993, s. 21–23).

3.1 Slohotvorní činitelé

Komunikace psaná i mluvená je ovlivněna nejen funkcí a cíli komunikátu, ale také vlastnostmi samotného mluvčího a okolnostmi, ve které komunikace probíhá. Všechny tyto vlivy, které mají vliv na konečnou podobu projevu, se nazývají slohotvorní činitelé či faktory, které se dále dělí na objektivní a subjektivní (Čechová 1997, s. 50).

3.1.1 Objektivní slohotvorní činitelé

Mezi objektivní činitele patří všechny okolnosti procesu komunikace mimo samotného původce. Patří sem funkce a ráz komunikátu, situace a prostředí, charakter adresátů, forma, míra připravenosti, užitý kód a téma. S ohledem na téma práce bychom se rádi pokusili charakterizovat činitele působící na sportovní moderátory při komentáři v přímém přenosu (Čechová 1997, s. 51).

U hokejových komentátorů se jeví jako dominantní funkce sdělná či informativní, protože jejich hlavním cílem je přiblížit dění na ledě divákům; dalo by se asi říci, že vedlejší funkcí je funkce přesvědčovací a získávací. Jde o komunikaci veřejnou, oficiální, mluvenou a spisovnou. Adresáti mohou být velice rozrůzněni, s odlišnou úrovní vzdělání, v různém věku, různého pohlaví apod., čemuž by měli mluvčí svůj komentář co nejlépe přizpůsobit. Nejvíce má podle našeho názoru na moderátory vliv prostředí; právě probíhající zápas, v jejich okolí může být hlučno, je přítomno mnoho diváků a sami komentátoři jsou v tento

moment mimo jiné nadšenými fanoušky. Komunikace je samozřejmě také nepřipravená, další faktor, který výslednou podobu projevu velmi ovlivňuje (Čechová 1997, s. 51–58).

3.1.2 Subjektivní slohotvorní činitelé

Zatímco objektivní činitelé se zaměřují na okolí mluvčího, subjektivní či individuální činitelé jsou naopak přímo součástí původce komunikátu. Jde v podstatě o jeho schopnosti, osobnost, zájmy a zvyklosti atp. U moderátorů je jistě především předpoklad perfektní schopnosti ovládnutí kódu komunikace (znalost mluveného i psaného jazyka a jejich norem), určitá úroveň odborného vzdělání, kulturní rozhled. Je žádoucí, aby měli vybudován určitý vztah k tématu, tedy hokeji; očekává se od nich, že budou obeznámeni s hráči obou týmů, že si budou pamatovat zápasy z minulých let, budou znát i výsledky zápasů ostatních týmů apod. (Čechová 1997, s. 59–60).

3.2 Mluvní styly

Existují různé komunikační situace; ne každý mluvní styl je vhodný pro určitou situaci. Mluvčí by tedy měl s ohledem na svůj komunikační záměr vybírat pečlivě co nejvhodnější mluvní styl. Výběr souvisí s posouzením všech jazykových prostředků, tzn. morfologických, syntaktických a lexikálních. Rozlišujeme např. styl nedbalý, pečlivý, hyperkorektní či neutrální – který neobsahuje žádné nápadné rysy, proto je vhodný, pokud chceme posluchačovu pozornost udržet především na obsahu sdělení. Dále můžeme rozlišovat styl důvěrný, formální nebo veřejný (Volín 2015, s. 77–78).

Langer (1993, s. 39) rozlišuje tři tzv. výslovnostní styly: neutrální, vhodný pro běžné veřejné projevy a zpravodajství; vyšší styl pro potřeby slavnostních projevů a recitace; hovorový styl, který se využívá při pracovních projevech, rozhovorech atp. (Langer 1993, s. 39).

4 Média

Média prošla v průběhu posledních let mnoha radikálními změnami. Jednou z nich je samozřejmě obměna po roce 1989, kdy se změnila z nástrojů režimu na svobodná a demokratická; jejich součástí se od té doby stala také reklama. Další proměna nastala s nástupem digitalizace a nových komunikačních prostředků, jakými byly internet, mobilní telefony atp. K výměně informací na libovolnou vzdálenost náhle mohlo docházet okamžitě a zároveň levněji (Jirák 2015, s. 11–12).

Někteří považují nástup této nové éry komunikace za příspěvek k vyšší demokratizaci společnosti či k možnému poklesu diskriminace menšin, jiní předpokládají naopak spíše rozdělení individuí do uzavřených a názorově shodných skupin, na rozdíl od předchozích snah médií integrovat jednotlivce do společnosti. Dalším negativním rysem je obrovská míra stále nových a nových podnětů, které bojují o naši pozornost a je na nás, kolik času se jim rozhodneme věnovat. V každém případě se však vývoj a proměny médií významně odrážejí na podobě současné společnosti (Jirák, 2015, s. 13–14).

Média či masová média se dají charakterizovat jako formy komunikace, které jsou schopny být potenciálně dostupné neomezenému množství uživatelů a také jsou jejich velkým množstvím využívány, nabízejí těmto uživatelům pravidelně rozmanité obsahy a jsou na uživatelích z ekonomických, kulturních, politických či jiných důvodů závislé. Mezi média se zařazuje periodický tisk, rozhlasové a televizní vysílání a v neposlední řadě sdělení veřejně dostupná na internetu, kam patří nejen zpravodajské portály, ale například také různé autorské blogy, Facebook, nověji také ještě rychlejší Instagram a TikTok (Jirák 2015, s. 18).

Masovým médiím bývá přisuzováno několik společenských funkcí: informování, tedy poskytování informací; socializace neboli vysvětlování a komentování významů událostí; kontinuita čili podpora kultury a objevování nových směrů; zábava a získávání neboli agitace, např. v politické sféře. Důležité je, že jakékoli zprostředkování informací je ve své podstatě aktivní interpretační činnost; ne samotné události, ale média určují konečnou podobu zpráv. Nepodávají pouze svědectví o světě, nýbrž také přesvědčují o správnosti určitého chování, a sice nejen v reklamě, ale i například skrze zábavné pořady (Jirák 2015, s. 83–84).

4.1 Žurnalistika

Žurnalistika je pojem, který může být velmi široký a jeho obsah není jednoznačně definován. Většinou se jím však rozumí veřejná komunikace, jejíž cílem je vyhledávání, zpracovávání a distribuce informací o významných či zajímavých událostech. Zabývá se také sděleními, která dané události analyzují, vysvětlují či doplňují. Žurnalistikou může být také myšleno povolání nebo studijní obor. Vzhledem k tomu, že v řadě zemí platí právo na svobodu projevu, není užití slova *novinář* nijak omezováno a můžeme tak za novináře označit v podstatě kohokoli. (Jirák 2015, s. 69–71).

Dle McQuaila (2016, s. 22) považujeme za žurnalistiku činnosti a výstupy profesionálů, kteří se věnují sběru, analýze a publikaci zpráv, přičemž zprávy se dají charakterizovat jako věcné záznamy, obvykle charakterizované geograficky (národní, regionální), které mají pro dané publikum nějaký význam. V nejširším slova smyslu označuje tento pojem zároveň typ průmyslu, ale i společenskou instituci. Můžeme ji označit také jako tisk; tiskem zde nejsou míněna pouze tištěná média, nejčastěji označuje povolání.

4.2 Česká televize

Televize veřejné služby, Česká televize, byla zřízena 1. 1. 1992. Její činnost je kontrolována Radou ČT, která sestává z 18 členů volených Poslaneckou sněmovnou a Senátem. Je financována především televizními poplatky, vedlejším zdrojem příjmů je podnikatelská činnost v podobě reklamy, sponzorování aj. Je nezávislá na státním rozpočtu. Vlastní 6 programů s různým zaměřením a různým cílovým divákem: ČT1, ČT2, ČT24, ČT sport, ČT :D a ČT art (Česká televize, <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/>).

Česká televize, jakožto veřejnoprávní médium, se řídí mnohými zákony a pravidly. Mezi ně patří Kodex ČT, který má médium vést k tomu, aby v oblasti televizního vysílání naplňovalo veřejnou službu. Hovoří se v něm mimo jiné o jazykovém projevu a podrobněji o sportovním vysílání.

4.2.1 Jazykový projev

Z hlediska jazykového projevu je ČT zavázána dbát na to, aby se všechny osoby účinkující v televizním vysílání vyjadřovali kultivovaně; měli by působit jako vzor správného užívání jazyka. Je nutné, aby se všichni hlasatelé, moderátoři a redaktoři vyjadřovali jedine

spisovným jazykem, pokud se nejedná o citaci cizího výroku. Měli by se také například vyhýbat používání klišé, užití dobově populárním výrazům na úkor přesnosti informace, a dokonce nadměrnému opakování výrazů, pokud je lze při zachování přesnosti obměnit. Pokud nastanou pochybnosti týkající se správnosti výrazu, je Česká televize nutná poradit se s jazykovými odborníky. Nechává si také pravidelně každý půl rok zpracovat analýzu jazykové úrovně vybraných pořadů; provádí ji Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i. Všechny jazykové rozborů jsou veřejně přístupné na stránkách ČT (Česká televize, čl. 9).

Obecně by ve veřejných projevech měla být jakákoli snaha o obohacení řeči o složku uměleckou posunuta do pozadí. Na prvním místě by měl být pro mluvčího obsah a forma sdělení, ke které patří nejen lexikální a stylistická oblast, ale také zvuková stránka projevu. Ta je sice mnohdy považována za druhořadou, je však zásadní pro celkovou srozumitelnost projevu (Hála, 1975, s. 330).

4.2.2 Sportovní vysílání

Co se týče samotného sportovního vysílání, stojí za zmínku, že sportovní vysílání často sledují děti a dospívající, a je proto nejen vzorem spisovného vyjadřování, ale také vzorem chování. Moderátoři nesmí podporovat nesnášenlivost například mezi fanoušky různých sportovních klubů. Je žádoucí, aby byli při projevu co nejneutrálnější. Výjimku z pravidla však tvoří právě komentování mezinárodních sportovních akcí, kde je tolerován projev přízně vůči sportovcům z České republiky, pokud tyto projevy nepřeváží nad předáním věcných informací publiku (Česká televize, čl. 12).

4.2.3 Charakter publika

Jedním ze způsobů, jak se dle Jiráka (2015, s. 39–40) dají masová média definovat, je na základě charakteru jejich předpokládaného publika. Dané médium se může soustředit obecně na všechny obyvatele, může se soustředit pouze na daný region, ale může se také např. zaměřovat na tvorbu pro děti, pro muže, pro ženy apod.

Dalo by se asi říci, že obecně jsou nejčastějším cílovým divákem sportovního vysílání nejspíše muži. Pokud však jde přímo o vysílání hokejového mistrovství světa, myslíme si, že publikum je širší a že tuto událost sleduje mnohem větší a rozmanitější skupina diváků.

5 Výzkumná část

5.1 Metodika

Výzkum jsme prováděli pomocí metody komparativní analýzy, která má za cíl porovnat mezi sebou projevy sportovních moderátorů ve svou různých komunikačních situacích: zaprvé v situacích, kdy musí zároveň se svým projevem sledovat situaci právě probíhajícího hokejového zápasu, a zadruhé v situacích, kdy mohou plnou pozornost věnovat svému projevu. Jejím výsledkem je srovnání četnosti vybraných sledovaných jevů v těchto dvou situacích a pokus o vysvětlení, z jakého důvodu se zde případné rozdíly v četnosti jevů vyskytují či nevyskytují.

Analýza probíhala následovně: poslouchali jsme záznamy z vybraných hokejových utkání a sledovali jsme v nich předem vybrané jevy (odchylky od ortoepie, neobvyklé jevy v oblasti suprasegmentálních jevů). Výstup tohoto pozorování jsme poté podrobili podrobné analýze v kapitole 5.5.

Při analýze výšky hlasu jsme využili program Praat, pomocí kterého jsme nahráli vybrané kratší úseky promluv a poté jsme si jeho prostřednictvím nechali zobrazit průběh změn ve výšce hlasu ve vybraném úseku promluvy. K získání zvukového záznamu jsme využili mikrofon Yankee YMC 1040. Vstupní materiál, který byl podroben analýze, bohužel obsahoval rušivé prvky, jakými byly různé šумы, hudba v pozadí a výkřiky diváků, je tedy potřeba na výsledky tohoto pozorování nahlížet kriticky.

5.2 Subjekty

Předmětem výzkumu jsou 3 sportovní moderátoři České televize, kterými jsou Robert Záruba, Tomáš Jílek a Ondřej Zamazal. Dle webových stránek ČT Sport mají všichni tito moderátoři s komentováním sportovních utkání více než 15 let zkušeností. Všichni zmínění moderátoři dosáhli vysokoškolského vzdělání na Fakultě sociálních věd UK v oborech souvisejících se žurnalistikou a masovými médii (Česká televize, <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/>).

5.3 Materiál

Analýze byly podrobeny audiovizuální záznamy několika utkání z Mistrovství světa v ledním hokeji z roku 2023, které jsou veřejně dostupné na webových stránkách ČT Sport (sport.ceskatelevize.cz) v sekci *Hokej*. Úmyslně jsme se při analýze vyhýbali zápasům českého týmu. Důvodem je jednak to, že moderátor Ondřej Zamazal žádný zápas českého týmu nekomentoval; dále jsme chtěli vyloučit možnost, že by do komentáře některého z moderátorů vstupovaly emoce ve vyšší míře než u ostatních. Odkazy na všechny analyzované záznamy jsou k nalezení v *Seznamu použitých audiovizuálních zdrojů*.

U každého mluvčího bylo analyzováno celkem 6 minut záznamu v průběhu komentáře v situacích, kdy nemusel svoji pozornost věnovat probíhajícímu hokejovému utkání, a 6 minut přímo v průběhu zápasu. Situace, při kterých nemuseli moderátoři věnovat pozornost utkání, jsou následující: komentář před začátkem samotného zápasu, většinou má za cíl blíže seznámit diváka se soupeřícími týmy; komentář v průběhu přestávek mezi třetinami a komentář na konci utkání, kdy moderátoři například porovnávají úspěch či neúspěch daných týmů s jejich předchozím počínáním – každé z těchto 3 situací byly při analýze věnovány přibližně 2 minuty času.

Co se týče projevů vznikajících v průběhu utkání, snažili jsme se u všech mluvčích analyzovat projevy probíhající přibližně 3 minuty před a 3 minuty po prvním střeleném gólu. Při poslechu docházelo samozřejmě k tomu, že projevy moderátorů byly nějakými okolnostmi přerušovány; např. mluvil několik sekund vedlejší komentátor utkání, bylo delší dobu ticho apod. Pokud se tomu tak stalo, délku v sekundách jsme si v těchto přerušovaných úsecích nasčítali a poté toto množství naposlouchali v následujícím úseku záznamu, kde měl opět slovo námi pozorovaný mluvčí. Snažili jsme dosáhnout co nejrovnoměrnějšího množství poslechnutého jazykového materiálu u všech mluvčích.

5.4 Hypotézy

V bakalářské práci jsme si stanovili dvě hypotézy:

Hypotéza č. 1: Předpokládáme, že sportovní moderátoři ČT budou, i kdyby jen výjimečně, porušovat ortoepické zásady při komentování právě probíhajícího zápasu z důvodu jejich soustředěnosti na probíhající zápas a s tím souvisejícím zaujetím danou hrou. Při projevech

vznikajících před začátky vlastních zápasů, v průběhu přestávky mezi třetinami a po skončení zápasu naopak očekáváme, že projev bude odchylek od ortoepie obsahovat méně, protože moderátoři budou moci veškerou svou pozornost věnovat pouze své promluvě.

Hypotéza č. 2: Předpokládáme, že emoční zaujetí při živém komentáři zápasů bude mít vliv na různé suprasegmentální jevy řeči. Očekáváme především významné proměny výšky hlasu, nesprávné či neobvyklé kladení přízvuku a změny v tempu řeči; tyto jevy se předpokládáme budou při projevech neodehrávajících se současně s hokejovým utkáním projevovat mnohem méně.

5.5 Komparativní analýza mluvených projevů sportovních moderátorů

V této kapitole budou podrobněji analyzovány jevy doprovázející mluvené projevy vybraných sportovních moderátorů, zaměříme se především na jevy buď neortoepické, nebo jiným způsobem rušivé (například neadekvátní umístění pauz v průběhu komentáře). Bude také porovnávána četnost těchto jevů přímo v průběhu zápasu a četnost těchto jevů, když zrovna zápas neprobíhal a komentátoři tedy nemuseli svoji pozornost rozdělovat mezi ledovou plochou a vlastním projevem.

Prostor je věnován následujícím jevům: kvalita vokálů, kvantita vokálů, ráz, odchylky ve výslovnosti konsonantů, přízvuk, intonace, výška hlasu, tempo řeči, umístění pauz a ortoepie slov přejatých.

5.5.1 Kvalita vokálů

Ve zkoumaném materiálu jsme narazili na 3 případy nenormativních podob samohlásek; všechny se objevily v průběhu zápasu. Ve dvou případech šlo o redukci samohlásek – [přəšne] a [přət], v případě třetím se jednalo o přehnanou otevřenost samohlásky [e] – výsledkem byla výslovnost slova *přesilovky* jako [přasilovki]. Přehnaná otevřenost hlásek je dle Hůrkové jednou z nejčastějších odchylek od normy (viz kapitola 1.6.1).

5.5.2 Kvantita vokálů

Nesprávnou délku vokálů jsme zaznamenali celkem ve 23 případech. Zajímavé je, že v situacích, kdy zápas neprobíhal, došlo k vyslovení nesprávné délky vokálů 12krát, zatímco

v průběhu zápasu 9krát. Situaci můžeme vysvětlit tím, že v obou těchto situacích jde stále o projev nepřipravený, mluvčí si tedy musí lépe rozmýšlet, co a jak budou říkat.

Celkem v sedmnácti případech docházelo ke dlužení samohlásek, přičemž ve více než 80 % případů šlo o dlužení spojky *a*. Dá předpokládat, že jde buď o snahu mluvčích mít trochu více času na rozmyšlení, jakým způsobem budou ve své řeči pokračovat (*na českých hrách dokonce zvítězili á znamená to, že*), nebo ještě zlomek chvíle váhají, jakým způsobem se bude v zápasu vyvíjet určitá situace (např. *ted' znovu nájezd druhé vlny á tohle je faul na Bertschyho*).

Možným důvodem menšího množství prodloužených vokálů v projevech vznikajících v průběhu zápasu může být to, že byly více využívány jiné prostředky, kterými se dosahovalo stejného cíle (tedy získání více času na zvážení následujících slov). Těmito prostředky by potom bylo umístování neadekvátních pauz v průběhu výpovědi a využívání neukončené stoupavé intonace, když si mluvčí ještě není jistý, zda bude ve výpovědi pokračovat, nebo zda začne výpověď novou. Oba tyto jevy se skutečně v projevech realizovaných při zápasech objevovaly ve větší míře.

Pouze ve zbylých 2 případech se jednalo o zkracování samohlásek; k jevu došlo u slov [především] a [zařim]. Právě ke zkracování [í] (také [ú]) dochází i ve veřejných projevech dle Hůrkové (1995, s. 19–20) nejčastěji.

5.5.3 Ráz

Při analýze projevů jsme se zaměřovali na vynechání rázu. Tento jev jsme našli pouze jednou – [se tedi musí vrát'íd do □obraného pásma], a to v průběhu komentování zápasu. Jak již bylo zmíněno v kapitole číslo 1.3.1, užitím rázu se projev stává zřetelnějším, na hranici předložky a následujícího slova začínajícího na samohlásku by tedy neměl být opomenut.

5.5.4 Odchytky ve výslovnosti konsonantů

Odchytky ve výslovnosti konsonantů jsme našli celkem 4, všechny se objevily v promluvách, kdy zrovna hokejový zápas neprobíhal. Objevily se celkem 2 případy sonorizace (tzn. změny neznělých hlásek ve znělé hlásky) – [ze švicarskem] a [ze slováky]. Jak bylo zmíněno v kapitole 1.5.1, vokalizovaná předložka *se* se má správně ve spojení se 7. pádem vyslovovat vždy nezněle.

Zajímavým jevem byla výslovnost slova voda jako [oda]. Mohlo se jednat o moderátorovu hyperkorektnost; možná se podvědomě snažil ve svém projevu vyhnout užití protetického v. Poslední zpozorovaný jev je úplné vypuštění mediálního konsonantu [t] ve slově šestnáct – výsledkem byla výslovnost [šesnáct].

5.5.5 Přízvuk

Z hlediska přízvuku jsme věnovali pozornost jeho nejproblematictější oblasti, a sice nekladení přízvuku na předložku; správně by totiž přízvuk měl spočívat na předložce, nikoli na následujícím slově, jak bylo vysvětleno v kapitole 2.1. Z různých důvodů se však přízvuk často přesouvá na slovo následující. Řeč je zde o jednoslabičných předložkách; s dvojslabičnými předložkami většinou potíže nebývají, proto jim nebudeme v této kapitole věnovat pozornost.

Nejprve bychom chtěli obecně zmínit, kolikrát byl přízvuk celkem ve všech sledovaných projevech umístěn správně. V následující tabulce (č. 3) jsme znázornili správnost umístění přízvuku (zaokrouhlenou na celé číslo) v závislosti na tom, kolikaslabičné bylo slovo následující po jednoslabičné předložce.

	přízvuk na předložce	přízvuk na slově následujícím	správné umístění přízvuku (v %)
slova jednoslabičná	19	23	45 %
slova dvojslabičná	35	91	28 %
slova tříslabičná	31	96	24 %
slova čtyřslabičná	5	26	16 %
slova pětislabičná	3	10	23 %
slova šestislabičná	0	3	0 %
celkem	93	249	27 %

Tabulka č. 3 – Četnost umístění přízvuků na předložce a na slově následujícím po předložce.

Na základě prvních čtyř řádků dat z výše uvedené tabulky bychom mohli usoudit, že správnost umístění přízvuku je přímo úměrná počtu slabik slova následujícího po předložce. Došli bychom tedy ke stejnému závěru, ke kterému došel Skarnitzl (2014, s. 85) ve svém článku, tedy že „poměr položek s přesunutým přízvukem roste s počtem slabik v následujícím slově“ (s tím rozdílem, že Skarnitzl dospěl k mnohem vyššímu celkovému procentu správného umístění přízvuku). Slova pětislabičná se zmíněnému závěru vymykají, avšak důvodem může být o něco menší množství příkladů z této skupiny slov. Šestislabičná slova domněnce odpovídají, ale v analyzovaných úsecích se vyskytla pouze třikrát, nepovažujeme tedy ani tento výsledek za příliš relevantní.

Dále se zaměříme na to, jaký byl rozdíl ve správném a nesprávném kladení přízvuku v průběhu zápasu a v situacích, kdy zápas neprobíhal. Jak můžeme vidět v tabulce č. 4, rozdíl zde je, není však nijak výrazný; je tedy těžké posoudit, zda má v tomto případě na kladení přízvuku kontext vliv, či nikoli.

	přízvuk na předložce	přízvuk na slově následujícím	správné umístění přízvuku (v %)
komentáře v situacích, kdy neprobíhá zápas	56	129	30 %
komentáře při probíhajícím zápasu	37	120	24 %

Tabulka č. 4 – Četnost umístění přízvuků dle komunikačního kontextu.

5.5.6 Intonace

Z hlediska intonace jsme se zaměřovali především na koncové úseky výpovědí. Nejčastějším jevem, který se v analyzovaných úsecích vyskytoval, bylo užití neukončené stoupavé intonace na konci vět oznamovacích, kde by normativně měla být intonace klesavá (viz kapitoly 2.2.1 a 2.2.2 zabývající se intonací v interogativních a deklarativních výpovědích).

Když moderátoři nepoklesnou hlasem, nenaznačí posluchačům, kde se nachází konec výpovědi; očekáváme pokračování, kterého se nám ale nedostane. Důvodem je opět nepřipravenost projevů, moderátoři si ve chvíli vyřčení výpovědí ještě nejsou sami jistí, zda

budou v myšlence pokračovat či zda uvedou myšlenku novou. Tuto skutečnost ještě umocňuje situace, kdy musí navíc dávat pozor na dění na ledě (kde většinou ani nemohou vědět, jestli popisovaná situace skončí, nebo se bude rozvíjet dál); zmíněný jev se v analyzovaných záznamech objevil celkem 61krát, z toho 40krát právě v průběhu zápasu (tedy v cca 66 % případů).

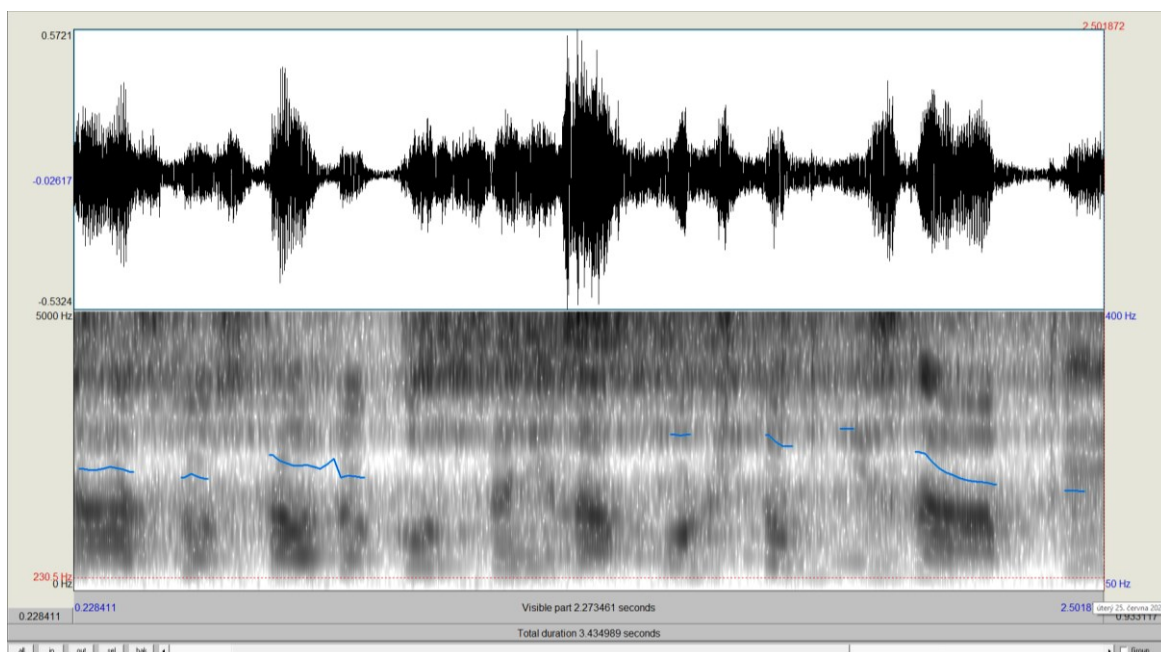
Další jev, který by se dal k chybnému využití intonace přiřadit, je nenaznačení konce výpovědi poklesem hlasu, ani intonací stoupavou. Jde o situace, kdy moderátor plyně spojí dvě výpovědi dohromady a syntaktický předěl tak nenaznačí ani intonací, ani pauzou. O těchto případech jsme se rozhodli více rozepsat v kapitole 5.5.10 *Umístění pauz*, přestože by se daly zařadit i do této kapitoly.

5.5.7 Výška hlasu

Výška hlasu se samozřejmě neustále proměňuje i v neutrálních promluvách, na které nemají vliv žádné emoce (viz kapitola 2.2 *Intonace, výška*). Při komentáři právě probíhajícího zápasu mají však sportovní moderátoři tendenci hlas výrazně zvyšovat v průběhu různých zajímavých a napínavých momentů.

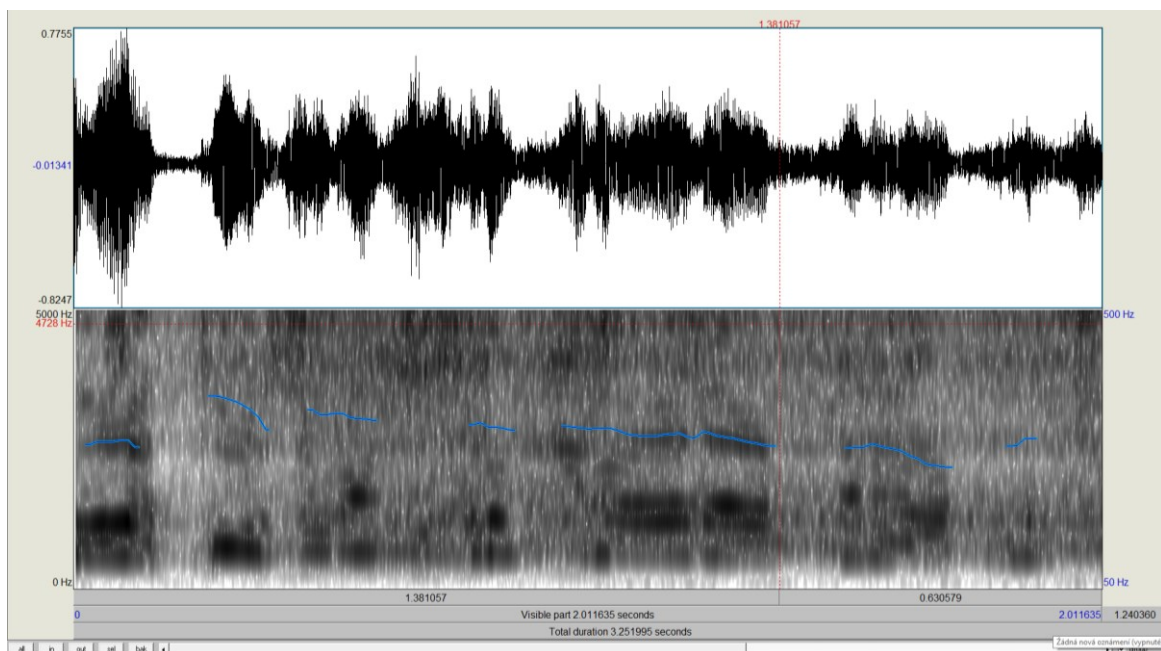
Rozdíl v průměrné hodnotě výšky hlasu jsme se rozhodli demonstrovat na následujících dvou situacích: zaprvé v okamžiku, kdy moderátor Robert Záruba ještě před začátkem třetí třetiny pouze blíže seznamuje diváky se švýcarským brankářem, a zadruhé ve chvíli, kdy dal zrovna švýcarský tým první gól zápasu.

Na následujícím záznamu (Obr. č. 1) můžeme vidět proměny výšky hlasu (vyznačené modrými čarami na dolní polovině snímku) na krátkém úseku komentáře před začátkem třetiny, kdy moderátor říká: *...dostal dokonce i na poštovní známky*. Hodnota výšky hlasu se průměrně pohybuje okolo 215 Hz.

Obr. č. 1 – Hodnota výšky hlasu před začátkem 3. třetiny. (Zdroj: Záznam utkání Švýcarsko – Slovinsko, 2023, čas: 1:53:41.)

Porovnejme nyní výše uvedený záznam se záznamem následujícím. Ten zobrazuje moment, kdy moderátor nadšeně řekl: *...blízko, ale pozor je tu první rána, která končí v síti...* Průměrná hodnota výšky hlasu je zde mnohem vyšší než u prvního záznamu, pohybuje se okolo 280 Hz.

Obr. č. 2 – Hodnota výšky hlasu, když padl první gól zápasu. (Zdroj: Záznam utkání Švýcarsko – Slovinsko, 2023, čas: 36:46.)

Je potřeba zmínit, že ani jeden z předchozích záznamů není dokonalý; bylo v podstatě nemožné získat alespoň několik sekund záznamu, kde by byl opravdu slyšet čistě jen hlas moderátora, proto je potřeba nahlížet na výsledek měření kriticky. Rozeznat rozdíl ve výšce hlasu ve výše zmíněných situacích se však dal snadno zaznamenat i bez pomoci přístrojů, pouze vlastním sluchem, takže můžeme s jistotou říci, že hodnota výšky hlasu byla ve druhé vybrané situaci určitě vyšší.

Podobné výkyvy výšky hlasu se samozřejmě vyskytovaly u všech moderátorů v různých momentech zápasu, nejen když přímo padaly góly, ale také když se například ke střele na branku někdo pouze chystal nebo ji minul.

5.5.8 Tempo řeči

Při zjišťování průměrného tempa řeči (tzn. počet vyřčených slabik za jednotku času, viz kapitola 2.4) jsme postupovali následovně: u každého mluvčího jsme si vybrali 3 různé úseky řeči při komentování zápasu a 3 úseky řeči v situacích, kdy zápas neprobíhal (vždy jednu ze začátku zkoumané nahrávky, druhou z jejího středu a poslední z konce). V tabulce níže (č. 5) jsme zobrazili průměrné hodnoty (zaokrouhlené na 2 desetinná místa) tempa moderátorů (počet slabik za sekundu). Z tabulky je patrné, že tempo řeči moderátorů se minimálně v situacích, kdy nekomentují zápas, jeví jako výrazně individuální (je samozřejmě možné, že pokud bychom analýze podrobili větší množství materiálu, výsledek by byl přesnější a rozdíl by nemusel být tak výrazný).

	komentáře v situacích, kdy neprobíhá zápas (slabiky/s)	komentáře při probíhajícím zápasu (slabiky/s)
Ondřej Zamazal	6,37	6,60
Robert Záruba	5,91	6,59
Tomáš Jílek	7,01	6,45
celkový průměr	6,43	6,55

Tabulka č. 5 – Průměrné tempo řeči moderátorů.

Vzhledem k tomu, že tempo řeči se zdálo nejvíce proměnné v situacích, kdy to vypadalo, že některý z týmů dá gól, nebo přímo ve chvíli, kdy zrovna gól padl, rozhodli jsme se také

změřit tempo řeči moderátorů v momentu vstřelení prvního a druhého gólu zápasu (viz tabulka č. 6). Opět jsme dospěli k závěru, že reakce na tyto momenty je silně individuální. Například Zamazal své tempo v obou sledovaných okamžicích zpomalil, Záruba jednou výrazněji zrychlil a Jílek jednou zpomalil a jednou zrychlil. V každém případě na základě výsledků můžeme usoudit, že ve vypjatých situacích většinou ke změnám v tempu dochází.

	první gól (slabiky/s)	druhý gól (slabiky/s)
Ondřej Zamazal	5,45	4,95
Robert Záruba	6,67	6,00
Tomáš Jílek	5,42	6,92

Tabulka č. 6 – Tempo řeči ve dvou vybraných okamžicích zápasů.

5.5.9 Umístění pauz

Z hlediska umístění pauz jsme se zabývali na jedné straně nevhodným umístěním pauzy a na straně druhé naopak nevložení pauzy tam, kde by to bylo vhodné. Nevhodným užitím pauzy je myšleno kladení pauzy tam, kde by za normálních okolností pauza být umístěná neměla, tzn. její užití jinde než na konci věty, na hranici vět v souvětí, před vsuvkou apod. Nevyužitím pauzy na místech, kde by to bylo vhodné, jsou naopak myšleny případy, kdy moderátor plyně a bez poklesu hlasu naváže na svoji poslední vyřčenou větu ihned větou další, tzn. nedá divákům nijak najevo, kde se nachází konec jedné myšlenky a začátek druhé (konec není naznačen pauzou, ale ani pomocí intonace; o tomto jevu jsme se již zmiňovali v kapitole 5.5.6 o intonaci). Oba výše zmíněné případy mohou někdy vést k obtížnějšímu porozumění sdělení.

V následující tabulce (č. 7) je znázorněno, kolikrát byla v projevu buď umístěna pauza navíc, nebo úplně chyběla. Můžeme si povšimnout, že v případě vynechávání pauz se čísla podobají nehledě na to, zda probíhal či neprobíhal zápas. I tak ale dochází k okamžikům, kdy se například na ledu stane více věcí naráz, nebo se v průběhu promluvy moderátorů náhle stane něco, na co musí zareagovat, a nemají tedy ani čas poklesnout mezi jednotlivými výpověďmi hlasem (např. – ... *nebudou šetřit střely ven v útočném pásmu || pokud tedy || dostanou nějakou **možnost ted'** znovu nájezd druhé vlny...*). V situacích, kdy zápas

neprobíhá, dochází k vypuštění pauzy často zdánlivě z důvodu, že moderátor chce v krátkém čase předat divákům co nejvíce informací, nebo se obává, aby na něco nezapomněl.

U nadbytečných pauz se již ale dá mluvit o znatelnějším rozdílu mezi těmito dvěma odlišnými kontexty. V obou případech se zkrátka stává, že moderátor si dává delší čas na rozmyšlení, jakým způsobem formulovat svou myšlenku. Při komentování zápasů však moderátoři častěji váhají také z důvodu právě probíhající hry, čekají, jakým způsobem se vyvinou určité situace; někdy pauzu do projevu dávají proto, že na zlomek vteřiny opravdu plně vnímají probíhající hru, aby jim neunikl nějaký důležitý okamžik (... *a už chtěl přihrát || na levé křídlo...*).

	komentáře v situacích, kdy neprobíhá zápas	komentáře při probíhajícím zápasu
nadbytečné pauzy	48	69
chybějící pauzy	25	29
celkem	73	98

Tabulka č. 7 – Četnost nadbytečných a chybějících pauz.

5.5.10 Ortoepie slov přejatých

V projevech sportovních moderátorů se samozřejmě hojně vyskytují slova přejatá z cizích jazyků. Do této problematiky by se dala zařadit nejen apelativa, ale také propria. Proprii se ve zkoumaných projevech vyskytovalo významně více, protože moderátoři velmi často museli jmenovat hráče přítomné na ledu a mluvili o nich také v situacích, kdy zápas neprobíhal. Proprii jsme se však při analýze nezabývali, protože problematika výslovnosti těchto jmen tvoří samostatný okruh problému, kterému se v této práci nevěnujeme.

Z hlediska ostatních přejatých slov vyskytujících se v analyzovaných úsecích jsme u žádného mluvčího na žádný zvláštní jev nenarazili. V souladu s odbornou literaturou (Štěpánová 2018, s. 52–53, viz kapitola 1.7) převažoval v cizích slovech princip fonologické aproximace (např. [gól], angl. *goal* [gəʊl]) a princip grafické výslovnosti (např. [formace], angl. *formation* [fɔ:'meɪʃn]).

5.5.11 Celkové srovnání výsledků výzkumu

V následující tabulce (č. 8) jsme shrnuli všechny nálezy, ke kterým jsme při analýze dospěli a které jsou podrobněji rozebírány v kapitolách výše. Jedná se o všechny neortoepické či rušivé jevy a případy nevhodného užití suprasegmentálních prvků řeči. Celkové množství odchylek a potenciálně rušivých prvků se ve větší míře objevovalo v řeči produkované v průběhu zápasů než v promluvách v jiných situacích (před začátkem zápasu, v průběhu pauzy mezi třetinami a po skončení zápasu), rozdíl však není nijak velký. Výsledky lze také vyjádřit procentuálně: z celkového počtu nalezených nežádoucích jevů náleží celkem 46,9 % komentářům v situacích, kdy neprobíhal zápas, zatímco komentářům, kdy zápas probíhal, připadá 53,1 % celkového počtu nalezených jevů.

		komentáře v situacích, kdy neprobíhá zápas	komentáře při probíhajícím zápasu
kvalita vokálů		0	3
kvantita vokálů		12	9
ráz		0	1
konsonanty		4	0
přízvuk		129	120
intonace		21	40
pauzy	navíc	48	69
	chybějící	25	29
celkem		239	271

Tabulka č. 8 – Shrnutí výsledků výzkumu.

Je však potřeba zmínit, že kromě výše zmiňovaných jevů jsme v projevech moderátorů zkoumali také jevy, které se nedají snadno znázornit četností výskytu jako informace v tabulce č. 8. Tempo řeči, jak jsme prokázali v kapitole 5.5.8, bylo v projevech realizovaných v průběhu zápasu rychlejší než v ostatních kontextech a zároveň se výrazněji proměňovalo v určitých emočně napjatých okamžicích (viz tabulka č. 6). Hodnoty výšky

hlasu se také v průběhu komentování zápasů proměňovaly výrazně více. Celkově tedy můžeme dojít k závěru, že probíhající zápasy měli minimálně celkem významný vliv na výskyt nežádoucích jevů z oblasti suprasegmentálních jevů řeči a také na jejich extrémnější proměny. Odchytky od ortoepie se naopak zdánlivě vyskytovaly v obou typech projevů v přibližně podobném množství, soustředěnost moderátora na zápas tedy nejspíše na tyto jevy neměla příliš vysoký vliv. Pokud mluvíme o odchylkách od ortoepie, myslíme tím odchylky od kvality a kvantity vokálů, odchylky ve výslovnosti konsonantů a umístění rázu; dále se sem řadí také umístění přízvuku a intonace, avšak tyto jevy se dají zařadit také do oblasti suprasegmentálních jevů.

Závěr

V této bakalářské práci jsme se věnovali komparativní analýze mluvených projevů 3 vybraných sportovních moderátorů. Cílem bylo zjistit, jak moc se od sebe liší jejich komentáře v situacích, kdy se musí soustředit kromě vlastního projevu také na probíhající utkání, a v situacích, kdy zápas neprobíhá (tzn. před začátkem a na konci utkání, v průběhu přestávky mezi třetinami). Materiálem, který jsme podrobili analýze, byly živé přenosy hokejových utkání z mistrovství světa z roku 2023 (volně dostupné v archivu ČT Sport), přičemž celková délka analyzovaných záznamů byla přibližně 36 minut.

Před začátkem výzkumu jsme si stanovili dvě hypotézy, které můžeme nyní zhodnotit. První hypotéza zněla následovně: „*Předpokládáme, že sportovní moderátoři ČT budou, i kdyby jen výjimečně, porušovat ortoepické zásady při komentování právě probíhajícího zápasu z důvodu jejich soustředěnosti na probíhající zápas a s tím souvisejícím zaujetím danou hrou. Při projevech vznikajících před začátky vlastních zápasů, v průběhu přestávky mezi třetinami a po skončení zápasu naopak očekáváme, že projev bude odchylek od ortoepie obsahovat méně, protože moderátoři budou moci veškerou svou pozornost věnovat pouze své promluvě.*“ Tato hypotéza nebyla potvrzena. Celkově můžeme říci, že normu porušovali moderátoři v obou typech projevů. Ačkoli všechny zkoumané projevy byly nepřipravené, norma spisovné výslovnosti nebyla porušována často (vyjma špatného kladení přízvuku na slovo po předložce a užívání neukončené stoupavé intonace místo klesavé; těmito dvěma jevy se ortoepická norma zabývá také, ale řadíme je i do oblasti suprasegmentálních jevů).

Druhá hypotéza zněla následovně: „*Předpokládáme, že emoční zaujetí při živém komentáři zápasů bude mít vliv na různé suprasegmentální jevy řeči. Očekáváme především významné proměny výšky hlasu, nesprávné či neobvyklé kladení přízvuku a změny v tempu řeči; tyto jevy se předpokládáme budou při projevech neodehrávajících se současně s hokejovým utkáním projevovat mnohem méně.*“ Tato hypotéza byla výzkumem potvrzena; naše očekávání, že bude docházet k proměnám výšky hlasu, ke špatnému kladení přízvuku a k proměnám v tempu řeči, se všechna ukázala jako správná. Navíc jsme zjistili, že se v projevech realizovaných současně se zápasem vyskytovalo o několik více případů kladení pauz na místa, kde by být neměly, a ukončování výpovědí neukončenou stoupavou intonací namísto intonace klesavé.

Důvody, proč od sebe projevy vznikající v situacích, kdy moderátoři nemusí sledovat zápas, a projevy, kdy svou pozornost musí věnovat kromě svého projevu i zápasu, nejsou odlišné do takové míry, jak jsme očekávali (odchylek od normy je v obou situacích podobné množství a zvláštní jevy spojené se suprasegmentální rovinou řeči se vyskytují v docela vysoké míře i v projevech, kdy zápasy neprobíhají), mohou být následující: jak jsme již zmínili výše, projevy v obou případech jsou nepřipravené. Moderátoři tedy musí improvizovat, na místě vymýšlet, kterým směrem se bude jejich řeč ubírat; aby měli o chvíli více času na rozmyšlenou, využívají hezitační pauzy, dloužení vokálů a v případech, kdy si ještě nejsou jistí, zda myšlenku ukončí či v ní budou pokračovat, využívají neukončené stoupavé intonace místo intonace klesavé, která by značila konec věty.

Dále mají na obě komunikační situace vliv objektivní slohotvorní činitelé. Při průběhu zápasu je to samozřejmě na prvním místě sám zápas, jehož výsledek je nejspíše stejně jako diváky velmi zajímavá, dále možné výkřiky diváků a hlasitá hudba v pozadí. Avšak i v situacích, kdy zápas zrovna neprobíhá, jsou moderátoři přítomni přímo v Aréně Riga (kde se roku 2023 mistrovství světa odehrávalo), takže hudba, diváci a různé další okolnosti na ně mohou stále mít určitý vliv, přestože v danou chvíli věnují nejvíce pozornosti především dotazům jiného moderátora ze studia a svému vlastnímu projevu.

Cíl naší práce byl splněn, úspěšně jsme porovnali mluvené projevy moderátorů ve dvou různých komunikačních situacích. Jedna z našich hypotéz se ukázala jako nepravdivá, druhou jsme potvrdili. Celkově lze konstatovat, že vybraní moderátoři sportovního vysílání velmi dobře dodržují pravidla spisovné výslovnosti, přestože jsou při živém komentáři pod vlivem mnoha objektivních slohotvorných činitelů a nemohou svou pozornost plně věnovat svému přednesu.

Seznam použitých informačních zdrojů

ČECHOVÁ, Marie; CHLOUPEK, Jan; KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika současné češtiny*. 1. vyd. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-21-8.

ČESKÁ TELEVIZE. *Vše o ČT*. Webové sídlo. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/> [citováno 2024-02-27].

ČESKÁ TELEVIZE. *Čl. 9 Jazykový projev*. Online. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/cl-9-jazykovy-projev/> [citováno 2024-02-03].

ČESKÁ TELEVIZE. *Čl. 12 Sportovní vysílání*. Online. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/cl-12-sportovni-vysilani/> [citováno 2024-02-03].

DUBĚDA, Tomáš. *Fonetická adaptace anglicismů v kvantitativním pohledu*. Online. Naše řeč. Praha: AV ČR – Ústav pro jazyk český, roč. 101 (2018), č. 5, s. 245–267. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=718789>.

HÁLA, Bohuslav. *Fonetika v teorii a v praxi*. Edice Učebnice pro vysoké školy. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1975.

HŮRKOVÁ, Jiřina. *Česká výslovnostní norma*. 1. vyd. Praha: Scientia, spol. s r. o., 1995. ISBN 80-85827-93-X.

JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ Barbara. *Masová média*. Online. 2. vyd. Praha: Portál s. r. o., 2015. Dostupné z: https://web.p.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/bmx1YmtfXzE2Mzk5MjRfX0FO0?sid=8fbb7de9-31ea-4f7e-8d0e-cdd57621c35c@redis&vid=3&format=EB&lpid=lp_11&rid=0. ISBN 978-80-262-0771-9.

KRČMOVÁ, Marie. *Fonetika a fonologie*. Online. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. Elportál. Dostupné z: <https://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/index.html>. ISSN 1802-128X.

LANGER, Antonín. *Úspěch veřejné promluvy. Kapitoly z rétoriky*. Praha: Fortuna, 1993. ISBN 80-7168-063-X.

- McQUAIL, Denis. *Žurnalistika a společnost*. 1. vyd. Překlad: TEJKALOVÁ, Alice; HÁJEK, Roman a CHROMÁ, Marta. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3093-9.
- PALKOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-843-1.
- ROMPORTL, Milan. *Základy fonetiky*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1985.
- SKARNITZL, Radek. *Fonetická realizace slovního přízvuku u delších slov v češtině*. Online. Slovo a slovesnost. Praha: AV ČR – Ústav pro jazyk český, roč. 79 (2018), č. 3, s. 199–216. ISSN 2571-0885. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=687647>.
- SKARNITZL, Radek. *O slovním přízvuku na jednoslabičných předložkách v češtině*. Online. Naše řeč. Praha: AV ČR – Ústav pro jazyk český, roč. 2014, č. 2, s. 78–91. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=127735>.
- SKARNITZL, Radek; ŠTURM, Pavel a VOLÍN, Jan. *Zvuková báze řečové komunikace: fonetický a fonologický popis řeči*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3272-8.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Veronika. *Adaptační principy výslovnosti anglicismů v češtině z pohledu konceptu centra a periferie*. Online. Nová čeština doma a ve světě. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, roč. 2018, č. 2, s. 50–58. ISSN 1805-367X. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/104308/Veronika_Stepanova_50-58.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- ÚJČ AV ČR, v. v. i. *Internetová jazyková příručka*. Online. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2008–2024. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/> [citováno 2024-05-11; 2024-06-10].
- VOLÍN, Jan. *Fonetika a fonologie*. In: CVRČEK, Václav et al., *Mluvnice současné češtiny: 1, jak se píše a jak se mluví*, str. 43–79. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.

Seznam použitých audiovizuálních zdrojů

Záznam utkání Švédsko – Německo [online]. TV, ČT Sport, 12. května 2023. Dostupné také z: <https://sport.ceskatelevize.cz/clanek/hokej/ms/mistrovstvi-sveta-2023/nejnovejsi-vidео-z-ms-v-hokeji-2023/zaznam-utkani-svedsko-nemecko/645e9bf1f91255b5ebec3fe7>.

Záznam utkání Švýcarsko – Slovinsko [online]. TV, ČT Sport, 13. května 2023. Dostupné také z: <https://sport.ceskatelevize.cz/clanek/hokej/ms/mistrovstvi-sveta-2023/zaznamy-utkani-ms-v-hokeji-2023/zaznam-utkani-svycarsko-slovinsko/645f7a99f91255b5eb2c5608>.

Záznam utkání Kazachstán – Lotyšsko [online]. TV, ČT Sport, 13. května 2023. Dostupné také z: <https://sport.ceskatelevize.cz/clanek/hokej/ms/mistrovstvi-sveta-2023/zaznamy-utkani-ms-v-hokeji-2023/zaznam-utkani-kazachstan-lotyssko/64692a49f91255b5eb590723>.

Záznam utkání USA – Lotyšsko [online]. TV, ČT Sport, 28. května 2023. Dostupné také z: <https://sport.ceskatelevize.cz/clanek/hokej/ms/mistrovstvi-sveta-2023/nejnovejsi-vidео-z-ms-v-hokeji-2023/zaznam-utkani-usa-lotyssko/64737126f91255b5eb0e6c31>.